

18e jaargang
nummer 12
december 1982

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

*Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.*

Theo Maassen

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

Geen vaste abonnementsprijs

De uitgave zal worden bekostigd uit *vrijwillige bijdragen*

Red. en adm.: Schouw 48-11, Lelystad

Postgiro 307695

LECH WALESA OP VRIJE VOETEN

Het is naar onze overtuiging van geen enkele betekenis of Lech Walesa, zoals velen veronderstellen, aan het militaire bewind van generaal Jaruzelski bepaalde beloften heeft gedaan of met dat bewind bepaalde afspraken heeft gemaakt, dan wel, zoals hijzelf nadrukkelijk heeft verklaard, zich van iets dergelijks ten enenmale heeft onthouden. Voor ons is slechts van betekenis wie en wat Lech Walesa is en hoe hij op grond daarvan zal handelen in de naaste toekomst.

Dat Lech Walesa aan een voor zijn woning in Gdansk verzamelde menigte verzekerd heeft, dat hij trouw zal blijven aan de in augustus 1980 in deze stad gesloten akkoorden, zegt ons totaal niets, aangezien de inhoud van deze akkoorden zodanig is, dat ze op alle mogelijke manieren kunnen worden geïnterpreteerd en dan ook in het verleden reeds op zeer uiteenlopende wijze geïnterpreteerd zijn door respectievelijk de Poolse regering, Walesa zélf en de Poolse arbeiders.

Walesa's verzekering, dat hij "schone handen" heeft, zijn vrijlating niet heeft te danken aan het feit, dat hij voor Jaruzelski c.s. door de knieën zou zijn gegaan, hoeft naar onze mening niet in strijd te zijn met het eerdere, officiële, bericht dat hij zich bereid zou hebben verklaard een bemiddelende rol te spelen. Als het bericht juist is, heeft hij zich daartoe alleen maar bereid verklaard. Hij heeft die bemiddelende rol nog niet gespeeld, hij heeft nog geen enkele concessie gedaan die hem misschien kwalijk zou kunnen worden genomen, althans niet nadat hij zijn onvrijwillige verblijfplaats heeft verlaten. Als hij te kennen geeft, dat hij trouw zal blijven aan "de idealen van Solidarnosc", dan wil dat geenszins zeggen, dat hij afwijzend zou staan tegenover elk kompromis met de autoriteiten. "Solidarnosc" heeft in de vijftien maanden van zijn legaal bestaan nooit iets anders gedaan dan compromissen met de autoriteiten sluiten en Walesa heeft nooit een andere rol vervuld dan die van bemiddelaar. Afgezien daarvan: het lijdt geen enkele twijfel, dat Walesa die zich van september '80 tot eind november '81 de grootst mogelijke moeite heeft gegeven om 'wilde' stakingen hetzij te voorkomen, hetzij te beëindigen, onder "schone handen" iets totaal anders verstaat dan de doorsnee arbeider.

Overigens: naar onze overtuiging heeft Walesa zijn vrijheid niet hieraan te danken, dat hij eventueel een bemiddelende rol wil spelen, maar aan

het feit, dat hij kennelijk de enige is die eventueel een bemiddelende rol kan spelen.

Voor het vervullen van een dergelijke rol komt slechts hij in aanmerking, die - terecht of ten onrechte - het vertrouwen geniet van beide partijen. Van géén der ondergedoken leiders van het illegale "Solidarnosc" kon iets dergelijks worden beweerd. Dat zij ieder vertrouwen van de autoriteiten misten was van het begin af aan duidelijk, maar een tijdlang was het onduidelijk of zij het vertrouwen van de arbeiders genoten. Op 10 november j.l. toen de Poolse arbeiders - die eerder spontaan en tegen de nadrukkelijke wil van "Solidarnosc" in actie waren gekomen - géén gehoor gaven aan een stakingsoproep van deze 'leiders', was de kloof tussen hen en de werkende klasse voor ieder duidelijk, zo duidelijk, dat het bestaan ervan door de betrokken leiders zelf moest worden toegegeven. Tegelijkertijd echter was het al even duidelijk geworden dat de Poolse arbeiders al evenmin enig vertrouwen hadden in de nieuwe, wél toegestane vakbeweging die volgens de autoriteiten in de plaats van "Solidarnosc" zou moeten komen om de bemiddelende rol te spelen, die - zij het op andere wijze dan door de vakbeweging in het westen - ook in het staatskapitalisme niet kan worden gemist.

Onder deze omstandigheden bleef enkel en alleen Walesa - van wie bisschop Glemp bij herhaling heeft gezegd, dat hij "voor het regiem ongevaarlijk" is - als mogelijke bemiddelaar over. Want Walesa vervult binnen en buiten "Solidarnosc" een ándere leidersrol dan b.v. Kuron of andere uit het KOR afkomstige of door het KOR gevormde dan wel beïnvloede figuren. Walesa is, mede door bepaalde, in de Poolse samenleving wortelende factoren, het voorwerp geworden van een verering die berust op een rond zijn persoon geweven mythe, die zoals iedere mythe, op gespannen voet staat met de werkelijkheid. Het is aan deze mythe dat Walesa het vertrouwen van ontelbaar veel Poolse arbeiders dankt. De vrees dat deze mythe geen stand zal houden was voor de Poolse regering reden om Walesa in december 1981 te interneren. Er was aanleiding voor die vrees, want in de weken die aan het afkondigen van de noodtoestand voorafgingen nam het aantal 'wilde', buiten "Solidarnosc" om uitbrekende stakingen voortdurend in aantal toe.

Dat Walesa thans is vrijgelaten komt, doordat Jaruzelski en de zijnen geen andere keus hebben, dan het toch maar op de kracht van de mythe te laten aankomen. Dat Walesa tegenover zijn vereerders 't gebaar van de gebalde vuist maakt, dat hij kreten slaakt als "Ik zal voorzichtig manoeuvreren maar wij zullen winnen", zal de Poolse autoriteiten niet teleurgesteld of verschrikt hebben doch integendeel voldoening hebben geschonken. Want dergelijke kreten zijn alleen maar geschikt om de mythe te versterken, die overigens door Walesa's gevangenschap al niet weinig versterkt is.

Hoe lang de versterkte mythe stand zal houden valt natuurlijk onmogelijk te voorspellen. Als, wat het geval schijnt te zijn, de noodtoestand wordt opgeheven en Walesa daardoor meer 'speelruimte' krijgt, dan krijgt de mythe stellig méér kans dan in de tot dusver bestaande situatie. Maar op een gegeven moment zal de praktijk van de Poolse arbeidersklasse lijnrecht in botsing komen met de praktijk van "Solidarnosc". Dat kan lang duren, dat kan kort duren, maar gebeuren zal het, ook al zullen misschien Jaruzelski en zeker Walesa het niet geloven.

=====

W A T B E T E K E N T H E T , D A T I N S P A N J E N U D E
S O C I A A L D E M O K R A T E N G A A N R E G E R E N ?

Twee dagen nadat de PSOE, de partij van de Spaanse sociaaldemocraten, een grote verkiezingsoverwinning had behaald en de absolute meerderheid in het met de Tweede Kamer te vergelijken deel van de Cortes 1) had veroverd, stond in *NRC/Handelsblad* te lezen, dat Spanje "voor de tweede keer in deze eeuw aan een socialistisch experiment" begon. De korte zin waarmee de betekenis van de stembusuitslag werd weergegeven bevatte twee onwaarheden. Spanje begint onder Felipe Conzalez niet aan enig socialistisch experiment. Evenmin is het juist, dat op een vroeger tijdstip in de geschiedenis van dit land van iets dergelijks sprake zou zijn geweest.

Gedurende de gehele 20ste eeuw zijn de Spanjaarden bezig op hún wijze hún burgerlijke revolutie door te voeren. Om dát type omwenteling, om de bevrijding van de kapitalistische produktiewijze van de kluisters van vóór-kapitalistische verhoudingen en structuren, ging het in de jaren '30, wat de tijdgenoten zich omtrent hun eigen optreden ook mochten voorstellen. In het daarna volgende Franco-tijdperk werd de economische onderbouw van de Spaanse maatschappij hoe langer hoe meer in kapitalistische zin gerevolutioneerd. Het gevolg was, dat het fundament werd gesloopt van die structuren die de fascistische Franco-aanhang juist intact wilde laten. Al voor de dood van de diktator stonden zij op instorten. Ze verdwenen de een na de ander in de tweede helft van de jaren '70 doordat de aanpassing van de politieke bovenbouw aan moderne produktieverhoudingen een onverbiddelijke noodzaak was geworden.

Maar ze verdwenen langzaam; de aanpassing waarvan wij spreken gebeurde uiterst traag. Het franquisme was weliswaar stervende, maar toch bepaald nog niet dood en de burgerlijke democratie kondigde zich wel aan, maar was nog niet geboren. Onvermijdelijk moesten in een dergelijke situatie vertegenwoordigers van het zogenaamde centrum op de voorgrond treden en wel in 't bijzonder een politicus als Alfonso Suarez, die voor de rechtervleugel daarvan aanvaardbaar was omdat hij nog steeds zekere franquistische trekken vertoonde en die bij de linkervleugel van het centrum een zeker vertrouwen genoot doordat die trekken niet altijd even duidelijk zichtbaar waren.

Suarez was de oprichter van de Unie van het Democratisch Centrum, die in het leven werd geroepen om zowel de tegenstanders als de voorstanders van de burgerlijke democratie in toom te houden 2). Toen de maatschappelijke ontwikkeling in Spanje de burgerlijke democratie tot een steeds gebie-

-
- 1) De Cortes vormen het Spaanse parlement, bestaande uit een Senaat (te vergelijken met onze Eerste Kamer) en een Congres. De Senaat telt 248 zetels, het Congres 350, waarvan de PSOE er thans 198 bezet.
 - 2) De UCD was geen partij in de strikte zin van het woord maar een samenraapsel van diverse soorten konservatieven, christendemocraten en liberalen. Laatstgenoemden waren uiterst gematigd maar niet bijzonder stoutmoedig.

dender eis maakte, werd de UCD blootgesteld aan middelpuntvliedende krachten, die vroeg of laat haar ontbinding moesten bewerkstelligen.

Om aan het noodlot te ontkomen trachtte Suarez wanhopig een politiek evenwicht te bewaren door nu eens naar deze, dan weer naar gene zijde te laveren. Al vrij spoedig na de verkiezingen van juni 1977, te weten in februari 1978, werd de gematigd-voorstrevende liberale professor Fuentes Quintana, vice-premier en minister van economische zaken, uit de regering gewerkt. De premier kwam daarmee tegemoet aan de wensen van de conservatieven, zowel die welke binnen de UCD haar rechtervleugel 3) vormden, als die buiten de UCD: die van de rechts van haar opererende Alianza Popular van Manuel Fraga Iribarne, wier 'gedoogsteun' onontbeerlijk was voor 't voortbestaan van het kabinet.

Maar om de échte bourgeoisie, dat wil zeggen het ondernemersdom gerust te stellen, verklaarde enkele maanden later een woordvoerder van de UCD in het openbaar, dat deze "princiepelijk tegen samenwerking met de Alianza Popular gekant" was. Binnenskamers, in gesprekken met Fraga en andere leiders van de Alianza, probeerde Suarez die woorden af te zwakken. Tevergeefs. Hij mocht nog zo hard verzekeren, dat het hem slechts om de s c h i j n van de democratie te doen was, hij bereikte daarmee weinig of niets bij lieden, die zélf s de democratische s c h i j n niet op zich wilden laden. Aan de andere kant begonnen zij die zich met de democratische s c h i j n allerminst tevreden wensten te stellen, hoe langer hoe meer aan de geloofwaardigheid van Suarez te twijfelen. Hun twijfel nam nog toe in 1979 als gevolg van het ontslag van minister Fernandez Ordonez: de bewindsman die met zijn plan tot belastinghervorming het kabinet voor de linkerzijde nog enigszins aanvaardbaar scheen te maken.

Dit alles leidde ertoe dat de conservatieve en de liberale aanhangers van de UCD uiteengedreven werden. De conservatieven gaven per slot van rekening de voorkeur aan het uitgesproken konservatisme van Fraga inplaats van de even onduidelijke als tweeslachtige positie van Suarez. De liberalen in de UCD raakten hoe langer hoe meer in de ban van de PSOE van Felipe Gonzalez. Wat hun vooralsnog deed aarzelen om naar de sociaaldemocraten over te lopen was de omstandigheid dat de PSOE een zekere 'radikale' reputatie had. Zo kwam het, dat de UCD nog min of meer onbeschadigd de verkiezingen van '79 doorstond.

Korte tijd later wist Gonzalez zich eens en voorgoed van die 'slechte reputatie' te ontdoen. Door - tijdelijk - als voorzitter af te treden kon hij de partij naar zijn hand zetten en vriend en vijand ervan overtuigen, dat hij volstrekt niet streefde naar een ingrijpende hervorming van de Spaanse economie, doch dat hij er alleen maar op uit was om ouderwetse instellingen en verhoudingen te moderniseren. De politieke doeleinden van

3) De termen "rechts" of "links" waarmee doorgaans de politieke kleur van groepen of partijen pleegt te worden aangeduid gebruiken wij zelden omdat wij van mening zijn, dat zij in de burgerlijke maatschappij van nu, waar de wezenlijke verschillen tussen de politieke stromingen aan betekenis hebben ingeboet, hun zin vrijwel hebben verloren. In Spanje echter, waar de politieke strijd om de burgerlijke democratie nog in volle gang is, liggen de dingen anders. De hier sinds lang versleten begrippen zijn dáár nog bruikbaar.

Conzalez beantwoordden volkomen aan Spanje's direkte en wat meer verwijderde behoeften. De laatste overblijfselen van een zogenaamd 'marxisme' - dat overigens slechts door bijgelovigen ernstig werd genomen - werden uit het program van de PSOE geschrapt. Vanaf dat moment was het lot van de UCD bezegeld.

Adolfo Suarez, bovenal een opportunist, besefte beter dan wie ook het dreigende gevaar. Heen en weer geslingerd tussen zijn zwakke wil om wat onbetekenende hervormingen tot stand te brengen en zijn sterk verlangen om de structuren in Spanje ongewijzigd te laten, voelde hij niettemin instinktmatig dat hij zijn koers iets naar links verleggen moest. Maar de eerste schreden in die richting had hij nog maar nauwelijks gezet of hij stuitte op zulk een grote weerstand bij de konservatieve vleugel van de UCD, dat hem de leiding daarvan ontglipte. Hij werd vervangen door Calvo Sotelo op hetzelfde moment, dat de gevaren die Spanje juist vanwege zijn overleefde structuren bedreigden, voor iedereen zichtbaar werden 4). Suarez begreep het signaal, brak met de steeds rechtser wordende UCD en richtte het CDS, het Democratisch en Sociaal Centrum op in de veronderstelling, dat aan zijn centrisme een langer leven zou zijn beschoren dan aan het centrisme van Calvo Sotelo.

Die veronderstelling berustte op een vergissing. Zeker, de nu door Lavilla geleide UCD tekende haar eigen doodvonnis toen zij zich bij meerderheid van stemmen afkerig toonde van een bondgenootschap met de kleine groep rond Antonio Garrigues, een vooruitstrevende advocaat uit Madrid, die op een eerder tijdstip de UCD de rug had toegekeerd. Met de afwijzing daarvan vergrootte de UCD haar politiek isolement. Maar aan een steeds duidelijker aftakeling ontsnapte de CDS van Suarez al evenmin. In de jaren '80 was er in Spanje geen plaats meer voor een organisatie die op deze of gene wijze structuren trachtte te creëren die noch bij de toekomst, noch bij het verleden pasten en alleen maar een barrière vormden op de weg naar de vooruitgang, anders gezegd: een belemmering voor het scheppen van de voorwaarden voor de kapitalistische akkumulatie.

Tijdens de jongste verkiezingskampagne hebben de vertegenwoordigers van de PSOE bij herhaling verzekerd, dat het hun historische taak was om "de burgerlijke revolutie door te voeren, die de Spaanse rechterzijde uit de weg was gegaan". De wezenlijke betekenis van Conzalez verkiezingsoverwinning kan niet beter en treffender worden beschreven. Het is niet voor niets dat Conzalez pleegt te verklaren, dat zijn eigenlijke vijand niet de bourgeoisie is, maar "een uiterst kleine minderheid die de commandoposten die zij al sedert tweehonderd jaar bezet houdt, niet wil prijsgeven". Het is ook niet voor niets dat diverse banken voor een groot deel Conzalez verkiezingskampagne hebben bekostigd, evenals sommige industriëlen. Het is al evenmin niet voor niets, dat een katalaanse bankier heeft meegewerkt aan de tekst van één der hoofdstukken van het economische program van de PSOE.

Het is niet voor bestrijding vatbaar, dat - om hier de woorden van een diplomaat weer te geven - het partijprogram van de PSOE de geest ademt van de Franse radikaal-socialisten, die de direkte geestelijke erfgenamen

4) Op de dag en op het tijdstip dat Calvo Sotelo als de nieuwe regeringschef werd geïnstalleerd - de 23ste februari 1981 - deed kolonel Tejero een (mislukte) poging tot een militaire staatsgreep.

van de jakobijnen waren. Het verklaart hoe of het komt, dat Conzalez beweren kon, dat hij een "politiek doel" nastreeft, géén sociale, maar een "morele revolutie", die zich keerde tegen de belastingfraude en andere Spaanse gebruiken, die niet meer passen bij de moderne levensstijl van een industriële natie. Het verklaart al evenzeer hoe of het komt, dat de Spaanse industriëlen en de Spaanse financiële kringen zich bereid hebben verklaard om met de komende PSOE-regering van Spanje samen te werken en waarom zij in dat verband van een "konstruktieve" samenwerking spreken, die dienstbaar kan en zal zijn aan de definitieve konsolidering van de democratie.

Bijna twee eeuwen na de grote Franse revolutie (van 1789) en zowat honderd jaar nadat de burgerlijke maatschappij in Frankrijk, na een mislukte staatsgreep van generaal Boulanger, volledig triomfeerde en voorgoed verankerd bleek, maakt Spanje zich gereed om eindelijk de burgerlijke omwenteling tot een goed einde te brengen. De zaak kon niet langer worden uitgesteld. Van nu af aan zal de Spaanse politiek gedikteerd worden door de belangen van het kapitaal.

=====

DE "WORGWETTEN" ZIJN EEN VODJE PAPIER

Op maandag 22 november was er - de werkonderbrekingen van 1980 meegeteld - voor de vierde maal in deze eeuw in Nederland sprake van een staking bij de spoorwegen.

De eerste brak uit in 1903. Zij werd, onder druk van de achterban, voor onbepaalde tijd door de vakbeweging uitgeroepen nadat haar gebleken was dat de spontaan in de Amsterdamse Rietlanden begonnen aktie onmogelijk kon worden tegengehouden. Zij leidde binnen 24 uur tot een volledige kapitulatie van de spoorwegdirekties en vervolgens tot de indiening van de beruchte "worgwetten" waarbij het ambtenaren en overheids- of semi-overheids-personeel voortaan verboden was de arbeid neer te leggen.

De tweede spoorwegstaking, die van september 1944 tot het einde van de tweede wereldoorlog duurde, had een volslagen ander karakter. Zij was geen klasseaktie voor hogere lonen of betere arbeidsvoorwaarden, maar een op bevel van de naar Londen uitgeweken regering ondernomen poging de Duitse bezetter zoveel mogelijk afbreuk te doen.

De verspreide akties van 1980 verdienden de naam van een staking nauwelijks. Zij waren een halfslachtige onderneming in het kader van een strijd tegen bepaalde regeringsplannen, op touw gezet - min of meer - door de vakbeweging, die zich toen puntje bij paaltje kwam ook min of meer terugtrok, ondanks de formeel ingetrokken "worgwetten", daar het nog steeds niet duidelijk was of zij nu wel of niet zouden worden toegepast. Dat de akties van dat jaar zwak waren droeg niet weinig tot die onduidelijkheid bij.

Met de jongste spoorwegstaking is het geheel anders gesteld. Zij werd niet, zoals die van 1903, voor onbepaalde tijd afgekondigd doch slechts voor 22 uur. Geen direkt voelbare druk van onderop heeft de vervoersbonden tot de onderneming doen besluiten, maar een indirekte: de vrees voor gezichtsverlies. Niet tegen de direktie van de NS was zij gericht maar tegen

bepaalde bezuinigingsplannen van de overheid waardoor het spoorwegpersoneel bijzonder achtergesteld dreigt te raken bij de arbeiders in het vrije bedrijfsleven. Geen ernstige bedreiging van de gevestigde orde ging ervan uit, zoals - de vakbeweging ten spijt - van de staking van 1903. Zij moet veeleer worden beschouwd als een poging van de organisaties om de arbeiders stoom te laten afblazen teneinde ze in het gareel te kunnen houden.

Op het moment dat wij deze regels schrijven is het nog te vroeg om de balans op te maken. Wat de gevolgen van de staking zullen zijn voor 't regeeringsbeleid in de naaste toekomst kan nog niet worden overzien. Natuurlijk viel een direkte kapitulatie van 't kabinet, zoals van de spoorwegdirecties voor bijna 80 jaar moeilijk te verwachten. Maar één gevolg van deze staking staat vast: de "worgwetten" van 1903 zijn een vodge papier geworden. Zeker, het strafrechtelijk stakingsverbod voor ambtenaren en NS-personeel is in januari 1980 ingetrokken. Niettemin is sindsdien het stakingsrecht van de betrokkenen niet uitdrukkelijk erkend. Toen Nederland het Europees sociaal handvest retificeerde (waarin het recht op staking wordt erkend) werd een voorbehoud gemaakt voor overheidspersoneel. Als gevolg daarvan is de situatie voor het spoorwegpersoneel onduidelijk gebleven. Maar hoe de zaken formeel ook mogen liggen, tegen een praktijk die door tienduizenden of honderdduizenden wordt toegepast zijn formele wetsbepalingen krachteloos.

In maart van dit jaar verbood een rechter in Utrecht een staking van het reinigingspersoneel ofschoon hij er in zijn vonnis van uitging, dat overheidspersoneel tegenwoordig in beginsel wel mag staken. De vakbonden konden niet anders doen dan zich bij die uitspraak neerleggen. Daar het om een betrekkelijk gering aantal werknemers ging kwam het niet tot een actie. Bij een spoorwegstaking ligt uiteraard alles volkomen anders.

=====

B E P A A L T A N D R O P O V H E T L O T V A N R U S L A N D

O F R U S L A N D H E T L O T V A N A N D R O P O V ?

Na de dood van Leonid Brezjnev heeft de westerse pers bol gestaan van spekulaties omtrent de persoon van Joeri Andropov, die de overledene als sekretaris-generaal van de Russische bolsjewistische partij is opgevolgd. In praktisch alle desbetreffende beschouwingen draaide het om de vraag of de nieuwe partijleider tot de zogenaamde d u i v e n moet worden gerekend, dan wel tot de zogenaamde h a v i k e n. Al naar gelang van het op die vraag gegeven antwoord, werden uiteenlopende konklusies getrokken voor wat betreft de politiek van het Kremlin in komende jaren. Dit alles bewijst, dat naar het oordeel der bewuste journalisten de Russische leider zijn stempel drukt op de Russische politiek, dat de functie waartoe Andropov thans is geroepen, het meebrengt, dat hij degene is die het beleid bepaalt.

Onze opvatting is een andere. Maar onze opvatting komt n i e t overeen met de zienswijze die door J.L. Heldring in *NRC/Handelsblad* van 16 no-

vember j.l. aan ieder "rechtgeaard marxist" wordt toegeschreven en die hierop neerkomt, dat uit "de persoonlijke voorkeuren, laat staan de geaardheid van de man aan de macht..... geen konklusies mogen worden getrokken voor het interne en externe (d.w.z. voor het binnen- en buitenlandse) beleid" in de komende periode, omdat dit beleid "gehoorzaamt aan objektieve factoren en historische wetten...".

Zoals Heldring dit formuleert zou onder bepaalde, van de wil van de betrokkene onafhankelijke, omstandigheden eventueel een 'duif' de politiek van een 'havik' kunnen voeren en omgekeerd. Daar zijn wij het evenmin mee eens als Heldring zelf. Naar onze mening bestaat er wel degelijk een zeker verband tussen het karakter of de persoonlijke voorkeuren van een politikus en het beleid dat door hem wordt uitgestippeld. Maar de samenhang die wij konstateren is niet dezelfde als die waarvan Heldring en zijn collega's spreken.

Wij zien het zo, dat in een bepaalde periode met bepaalde problemen, bepaalde tegenstellingen en bepaalde machtsverhoudingen ook bepaalde figuren naar voren komen of naar voren worden geschoven, die beantwoorden aan de eisen die in een dergelijke fase der maatschappelijke en historische ontwikkeling aan dergelijke figuren worden gesteld. Anders gezegd: niet de figuren waarom het hier gaat drukken hun stempel op de periode, maar de periode drukt haar stempel op de figuren; niet bepaalde figuren hebben, op grond van hun karakter, behoefte aan een bepaalde politiek, het is de noodzaak van een bepaalde politiek waaruit de behoefte aan bepaalde figuren ontstaat.

Niet de politikus maakt het beleid, maar het beleid maakt de politikus en men moet zich dat inderdaad precies zo voorstellen als wij het hier neerschrijven. Want er is geen sprake van dat de personen die op een gegeven moment op welke wijze dan ook naar voren komen, volledig gevormde en volledig ontwikkelde personen zouden zijn die - bij wijze van spreken - in de historische coulissen zouden staan te wachten totdat 'de tijd hen riep'. Staatslieden en politici ondergaan voortdurend de invloed van de omstandigheden. Maar het is niet zo dat welke omstandigheden ook van een 'duif' een 'havik' kunnen maken of dat omstandigheden die een 'duif' vereisen door een 'havik' zouden kunnen worden veranderd.

Tegen hen die, zoals Heldring, op de grilligheid van Kroesjtsjof wijzen en daaruit afleiden, dat de persoonlijkheid van de hoogste Russische autoriteit "wel degelijk verschil kan maken", merken wij op, dat Kroesjtsjof zijn post bekleedde op een tijdstip waarop in Rusland de oude partijbureaucratie en de nieuwe managersklasse elkaar de macht betwistten. In de bewuste periode hielden de bureaukraten en managers elkaar min of meer in evenwicht. Maar dat evenwicht was een wankel evenwicht en de balans sloeg nu eens naar de ene en dan weer naar de andere kant door. Het gevolg was, dat de politieke koers onophoudelijk moest worden verlegd. Er was derhalve iemand nodig die daartoe in staat was. In kroesjtsjof had men de juiste man daarvoor gevonden. De koersveranderingen sproten niet uit zijn 'grilligheid' voort, nee, bij een periode die permanent om koersveranderingen vroeg paste een man als Kroesjtsjof.

Wie weten wil of zich in de naaste toekomst in Rusland politieke veranderingen zullen voordoen, die moet zich niet in het karakter van Andropov verdiepen, maar zich afvragen of er ook maatschappelijke veranderingen in het verschiep liggen, omdat politieke veranderingen nog altijd uit maatschappelijke veranderingen voortvloeien en hun aard door de aard van de so-

ciale ontwikkelingen wordt bepaald. Indien er zich inderdaad maatschappelijke veranderingen aandienen komt de vraag aan de orde hoe Andropov en zijn naaste omgeving zich ten opzichte daarvan verhouden.

Volgens Heldring zal iedere hervorming ginds het verzet oproepen van *"de honderdduizenden bureaukraten van partij en regering, omdat iedere hervorming een bedreiging betekent voor de positie van de zittende potentates... Slechts iemand met de macht van een Stalin of een Mao zou in staat zijn dat verzet te breken."* Hoewel er enige waarheid in deze redenering schuilt gaat zij er niettemin volledig aan voorbij, dat - zoals de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije hebben aangetoond - zich ook binnen de in de Oostbloklanden bestaande bureaucratie een drang naar verandering kan openbaren zodra de maatschappelijke noodzaak daartoe onmiskenbaar wordt.

Heldring vergeet bovendien, dat zowel Stalin als Mao de exponent van zeer bepaalde verhoudingen waren, waarvan de basis - hoeveel macht beiden ook bezaten - al tijdens hun leven ernstig werd aangetast. Dat heeft in hun beider landen tot veranderingen geleid, die de bureaukratische potentaten niet hebben kunnen tegenhouden. In China werd Deng Xiaoping het symbool van die veranderingen, niet doordat hij machtiger of even machtig zou zijn als Mao, maar doordat hij de vertegenwoordiger is van de nieuwe managersklasse, die tengevolge van maatschappelijke veranderingen als klasse machtiger is geworden dan de maoïstische bureaucratie. Die veranderingen zijn niet door Deng geproduceerd, Deng is het produkt van die veranderingen. Wat Rusland betreft: de vraag is niet of Andropov veranderingen teweeg zal brengen, maar of hij - als het er op aankomt - een Russische Deng zal zijn, of zijn aard overeenkomt met de aard van de onvermijdelijke veranderingen. Mocht dan niet het geval zijn, dan is niet het lot van de veranderingen maar het lot van Andropov bezegeld.

=====

LOSSE NOTITIES OVER DE KRISIS VAN DE

KAPITALISTISCHE EKONOMIE (1)

Het is nog niet zo vreselijk lang geleden, hooguit 10 jaar misschien en als wij ons niet vergissen zelfs nog korter, dat de heren ekonomen het van de daken schreeuwden, dat een crisis zoals de wereld in de jaren '30 had beleefd, zich wel niet zo gemakkelijk meer zou voordoen. Sinds de New Yorkse beurskrach van oktober 1929 zou de economische wetenschap hoogst belangrijke vorderingen hebben gemaakt. In het bijzonder aan de Engelsman John Maynard Keynes en diens op het dieptepunt der toenmalige depressie verschenen studies dankte zij theoretische inzichten en praktische recepten die haar beoefenaren in staat stelden de heersende produktiewijze stabiel en crisisbestendig te maken. Dat althans beweerde men. En men werd niet moe het te beweren en men hield niet op de loftrompet van Keynes en van zijn discipelen te steken, toen na de tweede wereldoorlog het kapitalisme een periode van volledige werkgelegenheid en van economische bloei doormaakte zoals het kapitalistische stelsel nog nimmer tevoren had aan-

schouwd.

In de tweede helft van de jaren '70 is de drukte over Keynes' "revolutie van het economisch denken" in betrekkelijk korte tijd vesrtomd. Naarmate het bedrijfsleven zijn winstpercentages zag verminderen en naarmate de werkloosheidscijfers groter werden werd het ook de meest verstokte aanhanger van Keynes duidelijk, dat er iets mis was: mis met de economische werkelijkheid en mis met de economische theorie.

In het begin van de jaren '80 wordt het door geen mens meer tegengesproken, dat de kapitalistische economie in een crisis is komen te verkeren. Wel waagt men het een tijdlang te betwijfelen of deze wel even diep is als de Grote Depressie van een halve eeuw geleden. Dan maakt het laatste restje voorzichtig optimisme plaats voor de somberste verwachtingen. Vervolgens barst onder de heren ekonomen een bont gekrakeel los over de vraag, hoe de gevolgen van de crisis het beste te bestrijden zijn.

+ +
+

Wie zich het uitbreken van de crisis tussen de beide wereldoorlogen en het verloop daarvan nog levendig herinnert, zal ongetwijfeld getroffen zijn door een aantal punten van overeenkomst tussen toen en nu. In de eerste plaats: zowel in het begin van de jaren '70 als in het midden van de jaren '20 was er sprake van soortgelijke overspannen verwachtingen omtrent de naaste toekomst van het bedrijfsleven. Destijds sprak de Amerikaanse president Herbert Hoover van "*Prosperity for ever*", van de "eeuwige voorspoed"; na de tweede wereldoorlog drukt men zich iets gereserveerder uit, maar er is geen zakenman, geen politikus en geen econoom die aan een naderende crisis denkt. Zolang de crisis er niet is ziet men haar niet komen. Nadat zij eenmaal is uitgebroken zijn er niet weinigen die haar niet meer voorbij zien gaan. Zo is het thans en zo was het tijdens de crisis van de jaren '30. En dat is een tweede punt van overeenkomst; geen overeenkomst tussen de depressies zélf, maar tussen het respektievelijke effect ervan op de menselijke geest.

Destijds deed de ongewoon lange duur van de crisis de opvatting ontstaan, dat men te maken had met een "crisis in permanentie". Men zei dat het niet meer, zoals in de 19e eeuw, om een crisis in het kapitalisme, maar om een crisis van het kapitalisme ging. Men sprak over een "*doodskrisis*" die het einde van het kapitalistische stelsel inluidde.

De huidige crisis heeft tot soortgelijke zienswijzen geleid. Weliswaar hoort men het woord "doodskrisis" minder vaak dan voorheen, maar dat wat er met het woord werd bedoeld leeft ook nu als vaste overtuiging bij verscheidene mensen.

+ +
+

Naar onze mening is het begrip "doodskrisis", hoe dat dan ook wordt bedoeld, op de huidige crisis al evenmin van toepassing als op de vorige. Onze zienswijze is deze dat de krisissen die zich in het kapitalistische produktiestelsel voordoen een neveneffect zijn van de kapitalistische accumulatie, de opeenstapeling van kapitaal. Zij ontstaan doordat, ook bij een voortdurende toeneming van de winsten, deze winsten niettemin dalen in ver-

houding tot het geakkumuleerde, d.w.z. het in het bedrijf geïnvesteerde kapitaal. De winsten groeien wel, maar het in de produktie werkzame kapitaal groeit sneller. Dat nu komt op zijn beurt weer doordat de winst als deel van de zogenaamde meerwaarde afhankelijk is van een gegeven uitbuitingsgraad.

Op de duur heeft de daling van het winstpercentage tot gevolg dat de produktie stopt. Als een ondernemer te weinig winst maakt in verhouding tot het belegde kapitaal, dan komt al vrij spoedig het moment, dat ondernemen oftewel produceren voor hem nog maar nauwelijks enige zin heeft. Dat betekent, dat hij geen kapitaal meer in de produktie steekt. Op dat moment is er sprake van overproduktie van kapitaal, dat wil zeggen, dat de beschikbare kapitalen niet meer produktief worden aangewend, dat er - vaak gehoorde klacht in Nederland b.v. gedurende de laatste jaren - niet meer of onvoldoende wordt geïnvesteerd.

Dat nu is wat men de krisis noemt, ontstaan door de ongelijke groei van winsten en kapitaal. Om de krisis te doen ophouden dient de wanverhouding tussen de produktie van meerwaarde (winst) en de produktie van kapitaal uit de weg te worden geruimd en dat is nu net precies wat er in een krisis op verschillende manieren gebeurt. In een krisis namelijk wordt er enerzijds kapitaal vernietigd en anderzijds wordt op diverse manieren de meerwaarde en daarmee de winst vergroot. Daarmee worden dan in en juist door de krisis de voorwaarden geschapen waaronder 't proces van de akumulatie opnieuw van start kan gaan, een proces dat - we lopen hier op onze verdere notities vooruit - niet tot een overproduktie van waren, maar opnieuw tot een overproduktie van kapitaal voert en een nieuwe krisis opnieuw als een gezondmakingsproces fungeert. In dit feit, dat een krisis tegelijkertijd als een ziekte- én als een genezingsproces van de kapitalistische produktie moet worden beschouwd, ligt de reden dat "permanente krisissen" niet bestaan.

+ +
+

In een krisis, konstateerden we, vindt kapitaalsvernietiging plaats. Het wellicht sprekendste voorbeeld daarvan zijn de faillissementen, nu al nauwelijks minder talrijk dan in de jaren '30. Op 28 november 1931 schreef een krant als *Het handelsblad* daaromtrent:

"In het kapitalisme 1) is het faillissement geen toevallig verschijnsel, maar een noodzakelijk regelaar van het economisch evenwicht. Faillissement van een ondernemer komt niet slechts voor wanneer hij niet in staat is zijn zaken te beheren maar ook als een wanverhouding in een tak van produktie is ontstaan. De algemene betekenis van een bankroet is het elimineren (d.w.z. opheffen) van ondernemingen waarvan het bestaan economisch niet meer gerechtvaardigd is, de aanpassing van de produktie aan de omstandigheden of het brengen van een onderneming op een juiste kapitaalbasis. Alle kunstmatige middelen hiertegen vormen de grootste hindernis voor

1) Het dagblad van de zakendoende bourgeoisie wist heel goed over wat voor soort van produktiestelsel het had.

een gezondmaking en een overwinning van de krisis."

Deze woorden van meer dan een halve eeuw geleden hebben uiteraard nog niets van hun geldigheid verloren.

+ +
+

Behalve kapitaalvernietiging draagt, zo stelden we vast, een vergroting van de meerwaarde tot het overwinnen van de krisis bij, aangezien een grotere hoeveelheid meerwaarde gepaard gaat met een grotere winst. Het effect van zowel het een als het ander - van de kapitaalvernietiging als van de meerwaardevergroting - kan met een betrekkelijk eenvoudig cijfervoorbeeld duidelijk worden gemaakt.

Stel, met een geïnvesteerd kapitaal van f 20.000 wordt in een bepaalde produktieperiode f 2.000 winst gemaakt. Het winstpercentage bedraagt dan 10. Indien op een gegeven moment, tengevolge van de kapitaalsakkumulatie, het geïnvesteerde kapitaal verdubbeld is, dus f 40.000 bedraagt en de winst is toegenomen tot f 2.400 dan wordt er ondanks deze toename nog maar 6% winst behaald (1% van 40.000 = 400; $2400 = 6\%$). Wanneer door kapitaalvernietiging de waarde van het geïnvesteerde kapitaal van f 40.000 vermindert tot f 32.000, dan stijgt bij een gelijkblijvende hoeveelheid winst, het winstpercentage tot $7\frac{1}{2}$ (1% van 32.000 = 320; $2400 = 7\frac{1}{2} \times 320$). Slaagt men erin, terwijl de waarde van 't geïnvesteerde kapitaal f 32.000 blijft, de winst van f 2.400 tot f 2.700 te vergroten, dan stijgt het winstpercentage van $7\frac{1}{2}$ tot $8\frac{1}{2}$ ($8\frac{1}{2} \times 320 = 2720$).

+ +
+

Over de wijze waarop - onder andere - kapitaalvernietiging tot stand komt hebben we zojuist gesproken. Hoe zit het nu met de vergroting van de meerwaarde en de winst? Deze geschiedt onder andere hetzij door wat men *deflatie*, hetzij door wat men *inflatie* noemt. In beide gevallen hebben we te maken met een economisch proces tengevolge waarvan het deel dat de arbeiders krijgen van datgene wat door hen is voortgebracht, vermindert, anders gezegd: wordt aangepast aan de winstbehoeften van het kapitaal.

Omdat notities als deze uiteraard de grootst mogelijke beknoptheid vragen, moeten wij volstaan met erop te wijzen, dat het belangrijkste verschil tussen deflatie en inflatie hierin bestaat, dat bij deflatie de prijzen én de lonen dalen (de lonen sterker dan de prijzen), bij inflatie daarentegen de prijzen sterker stijgen dan de lonen.

Waarop we hier stuiten is één van de opmerkelijkste verschillen tussen de huidige krisis en die van de jaren '30. Maar het gaat daarbij om niet meer dan een uiterlijk verschil, aangezien zowel door de deflatie van destijds als door de inflatie van thans de arbeiders een nóg kleiner stukje krijgen van de koek. Om die reden lijkt het ons niet strikt noodzakelijk om uitvoerig in te gaan op de vraag hoe of dit verschil tussen toen en nu wel te verklaren valt. We willen er slechts op wijzen, dat van directe loonsverlagingen, zoals bij deflatie, in het verleden minder, althans minder ernstig, arbeidersverzet te verwachten viel dan na de tweede wereldoorlog. We wijzen er ook op, dat sindsdien de (Keynesiaanse) economische

en financiële politiek van de overheid eveneens het nodige tot een inflatoire ontwikkeling heeft bijgedragen, zonder in details te treden.

+ +
+

Noch de crisis van de jaren '30, noch de crisis van nu is daardoor veroorzaakt, dat in het kapitalisme de produktie van waren sneller toeneemt dan het verbruik ervan, met andere woorden: zij is geen gevolg van datgene wat doorgaans als *overproduktie* 2) dan wel als *onderkonsumptie* pleegt te worden aangeduid. De crisis is, gelet op de wijze waarop ze ontstaat, géén *afzetkrisis*. Weliswaar bestaat er in de kapitalistische maatschappij een wanverhouding tussen produktie en konsumptie, maar de crisis spruit niet uit die wanverhouding voort. Sterker nog: indien er evenwicht tussen produktie en konsumptie zou bestaan, dat wil zeggen: wanneer de produktie de konsumptie *n i e t* zou overtreffen, zou er voor het kapitaal een bedenkelijke situatie ontstaan, daar de volstrekt noodzakelijke uitbreiding van de produktie dan onmogelijk zou zijn.

Willen de respektievelijke kapitalen niet het onderspit delven in de konkurrentiestrijd, dan moet er voortdurend geakkumuleerd worden. Dat betekent, dat niet slechts datgene moet worden geproduceerd wat op ieder gegeven moment noodzakelijk is voor het herstel van de arbeidskracht, niet slechts datgene wat de diverse kategorieën der heersende klasse konsumeren, niet slechts de grondstoffen moeten worden gedolven die verbruikt zijn en niet enkel de versleten machines moeten worden vervangen. Er dienen daarnaast *andere* machines te komen en er moeten voor *d i e* machines *méer* of andere grondstoffen worden geproduceerd. Naast de konsumptiegoederen voor de arbeiders die tot dusver aan de tot dusver aanwezige machines stonden, moeten er konsumptiegoederen komen voor de arbeiders die met de nieuwe machines moeten werken. En zelfs eer het zover is moeten er al meer konsumptiegoederen worden geproduceerd, voor de arbeiders namelijk die de nieuwe machines maken. Want voor er *m e t* nieuwe machines kan worden geproduceerd moeten deze machines *z é l f* geproduceerd zijn.

Dit alles betekent, dat de markt zich voortdurend uitbreidt tengevolge van het akkumulatieproces. De akkumulatie is beslissend voor wat zich op de markt afspeelt; de gang van zaken bij de akkumulatie bepaalt of waren verkocht worden dan wel onverkocht blijven. Het is niet omgekeerd; het is niet zo, dat wat zich op de markt afspeelt beslissend is voor de akkumulatie. De akkumulatie stopt niet doordat er geen goederen meer worden afgezet, maar als - door het dalen van het winstpercentage - de akkumulatie stopt, dan worden er geen goederen meer uit de markt genomen. Want er zijn dan geen kapitalen voor de produktie meer beschikbaar, geen kapitalen die machines, grondstoffen, arbeidskracht, enz. behoeven.

Niet overproduktie van waren is de oorzaak van de crisis, maar de crisis is de oorzaak van overproduktie van waren 3).

+ +
+

Doordat daling van het winstpercentage de akkumulatie afremt en ver-

(noten 2 en 3 onderaan op pag. 14)

groting van de meerwaarde (winst) er mede toe bijdraagt dat het akkumulatieproces weer op gang komt, staat de z.g. *koopkrachttheorie* met de feiten op gespannen voet. Deze theorie verklaart het ontstaan van de crisis uit een tekort aan koopkrachtige konsumenten. Haar aanhangers willen de koopkracht van de arbeiders vergroten opdat deze meer goederen uit de markt zullen kunnen nemen. Zij zien over het hoofd, dat het vooral de kapitalen zijn die waren uit de markt trekken 4) en dat, naarmate het geïnvesteerde kapitaal groeit welsiwaar ook het aantal arbeiders toeneemt en derhalve de loonsom stijgt, tegelijkertijd echter - gevolg van de techniek - het aantal arbeiders naar verhouding daalt. Daarmee daalt ook de totale loonsom in verhouding tot het totaal der investeringen.

Hoe meer deze ontwikkeling voortschrijdt, des te duidelijker wordt het, dat de gezamenlijke lonen van de arbeiders, die natuurlijk steeds al op geen stukken na toereikend waren om via de koop van waren de voor de akkumulatie benodigde hoeveelheid meerwaarde te realiseren, daarvoor nog hoe langer hoe minder toereikend worden.

Bovendien: wanneer waren verkocht, respektievelijk gekocht worden, wordt er meerwaarde *gerealiseerd*, wat zeggen wil, dat de in de waren gestolde meerwaarde van de *warenvorm* in de *geldvorm* overgaat. Maar daarmee wordt er géén meerwaarde *g e s c h a p e n*. Dat gebeurt niet op de markt, maar uitsluitend in het produktieproces. En de daar geproduceerde meerwaarde wordt bepaald niet groter, alleen maar kleiner wanneer de arbeiders een groter stukje van de koek krijgen.

+ +
+

Een periode van kapitalistische voorspoed, een goede conjunctuur, hangt af van een aantal voorwaarden. Als er veel kapitaal belegd is, als er snel wordt geakkumuleerd en als de meerwaarde gering is in verhouding tot het loon, zal er sprake zijn van een snelle daling van 't winstpercentage. Maar deze daling, die altijd als een sombere dreiging boven 't kapitaal hangt, kan door diverse factoren worden tegengehouden. Hiertoe behoren o.a. de vergroting van de uitbuitingsgraad, loondruk en rationalise-

- 2) Met overproduktie wordt doorgaans overproduktie van waren bedoeld. De overproduktie van kapitaal, waarvan wij spraken, is heel iets anders, al is dan in een warenmaatschappij produktie van kapitaal uiteraard produktie van waren.
- 3) Op 28 dec. 1929 konstateerde het *Handelsblad* voor wat betreft de crisis van destijds, dat de produktie begon te dalen op een tijdstip, dat de voorraden hun laagste niveau bereikten. Volgens gegevens van het Amerikaanse *Commerce Department* (ministerie van handel) was het nu niet anders.
- 4) Wie er zich over verbaast, dat het grootste deel van de in het produktieproces geschapen waarde door het kapitaal wordt opgenomen, bedenke dat bijvoorbeeld een complete machinefabriek die door een bepaalde onderneming wordt vervaardigd als produkt, d.w.z. als *waar*, op de markt verschijnt en pas kapitaal wordt wanneer de koper ervan arbeidskracht en grondstoffen (ook al *waren*) koopt en de bewuste fabriek in bedrijf zet.

ring.

Vergroting van de uitbuitingsgraad is allereerst een kwestie van techniek, van mechanisatie, van *innovatie*, zoals men tegenwoordig zegt. En het spreekt vanzelf, dat er ten behoeve van de mechanisatie moet worden geïnvesteerd. Zolang de daling van 't winstpercentage door de sterkere uitbuiting, door een gunstige verhouding van de meerwaarde tot het loon e.d. kan worden tegengehouden, althans niet ál te onrustbarend wordt, is er voor het kapitaal schijnbaar geen vuiltje aan de lucht en dientengevolge, doordat winsten lokken, wordt er volop geakkumuleerd.

Een steeds omvangrijker (en snellere) accumulatie van kapitaal stelt een steeds groter wordende hoeveelheid meerwaarde (winst) voorop, maar het is juist de accumulatie die - zoals we hebben gezien - tot een relatieve daling van de winst leidt. De winsten nemen minder snel toe dan de winstbehoefte. De factoren die accumulatie begunstigen worden door diezelfde accumulatie uitgeschakeld. Door de accumulatie wordt een halt toegeroepen aan de accumulatie. Dat is het (krisis)mechanisme dat in het kapitalistische systeem zit ingebakken.

+ +
+

Het is volstrekt niet moeilijk de voorafgaande *algemene* analyse aan de hand van *bijzondere* voorbeelden te illustreren. Als, om wat te noemen, werkgeversvoorzitter Chris van Veen niet moe wordt om te betogen, dat de rentabiliteit van de ondernemingen moet worden vergroot en dat er dus een zodanige verlichting voor het bedrijfsleven moet komen dat de winstmogelijkheden worden uitgebreid, dan is er - van kapitalistisch standpunt - in het geheel niets dat daartegen kan worden ingebracht en vanuit het standpunt van de arbeidende klasse zou slechts kunnen worden opgemerkt, dat ook nu weer blijkt, dat het kapitaal de crisis alleen maar kan overwinnen over de ruggen van de arbeiders, dat een gezonde kapitalistische economie niet anders mogelijk is dan ten koste van het proletariaat.

Wie gelijk de sociaaldemokraten, de bolsjewieken (van welke signatuur dan ook) en andere politieke idealisten de recepten van Chris van Veen afwijst en andere 'minder arbeidersvijandige' crisisrecepten aandraagt, die staat in wezen op het standpunt, dat een herstel van de kapitalistische winstmakerij mogelijk is, zónder dat dit nadeel voor de arbeiders oplevert en die gaat in wezen uit van een ándere opvatting omtrent de crisis en het kapitalistische accumulatieproces dan wij. In een slotartikel komen we daarop - en op andere, niet minder belangrijke zaken - terug.

=====